

Emlékezés Eötvös Józsefre (1813-1871), a Magyar Tudományos Akadémia elnökére

Remembering József Eötvös (1813-1871), President of the Hungarian Academy of Sciences

Eötvös József jogfilozófus, politikus, miniszter, szépíró. A Magyar Tudományos Akadémián számos tisztséget töltött be [másodelnök (1855-1866) elnök (1866-1871); l. (1835); t. (1839); ig. (1855)] az államtudomány és a jogbölcselet (1866-1871) (1813-1871) [l. (1835); r. (1839); másodelnök (1855-1866) elnök (1866-1871)], az államtudomány és a jogbölcselet művelője.¹

¹ Eötvös József gazdag életműve jól feldolgozottak mondható. Trefort Ágoston: *B. [Báró] Eötvös József: „A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra” című munkájáról*. Budapest, MTA Könyvkiadóhivatala, 1883. 11. https://real-eod.mtak.hu/2511/1/MTA_ErtekezésekTarsTudKorebol_07_05.pdf (utolsó megtekintés: 2025.06.15.); Id. Szinnyei József: Eötvös József [címszó]. In: Id. Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái II. Caban – Exner*. Budapest, Hornyánszky Viktor, 1893. 1346-1357.; Ferenczi Zoltán: *Báró Eötvös József (1813-1871). Magyar történeti életrajzok*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1903. 304, 1 tábla [Eötvös József arcképe acélmetszeten]. https://real-eod.mtak.hu/8936/1/MagyTortEletrajzok_58_EOTVOS_JOZSEF.pdf (utolsó megtekintés: 2025.06.15.); Concha Győző: *Báró Eötvös József állambölcselete és a külföldi kritika*. Budapest, Athenaeum, 1908a 75. Magyar Jogászegylet Könyvkiadó Vállalata I. évfolyam 4. kötet <https://real-eod.mtak.hu/5392/1/000904689.pdf> (utolsó megtekintés: 2025.06.15.); Concha Győző: Báró Eötvös József és a külföldi kritika. Harmadik, és utolsó közlemény. *Budapesti Szemle* (1908b) 68. évf. 135. kötet 379. szám 91-113.; Halász Imre: Báró Eötvös József. In: Halász Imre: *Egy letűnt nemzedék. Emlékezések a magyar állam kialakulásának újabb korszakából*. Budapest, A „Nyugat” kiadása, 1911. 301-337.; Concha Győző: *Eötvös [József] és [Charles de] Montalembert barátsága*. Adalék a magyar katolikusok autonómiájának kezdeteihez. Budapest, Szent István Társulat, 1922. 333, (1); Pintér Jenő: Eötvös József. In: Pintér Jenő: *Pintér Jenő magyar irodalomtörténete. Tudományos rendszerezés VI. A magyar irodalom a XIX. század második harmadában*. Budapest, Stephaneum Nyomda Rt., 1933. 763-764.; Sötér István: *Eötvös József. Kandidátusi [CSc] értekezés*. Budapest, Tudományos Minősítő Bizottság, 1953. 532. [Gépirat, egyoldalas beírt sokszorosítvány]; Szabó Imre: *A burzsoá állam-és jogbölcselet Magyarországon*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1955. 169-171, 182-183.; Nizsalovszky Endre: Eötvös József életművének ismeretlen elemei. Szalay Lászlóhoz írt levelei nyomán. (Különlenyomat). Budapest, Akadémiai Nyomda, 1966. 26; Nizsalovszky Endre: Eötvös József és a notaperek. [Különlenyomat az Állam- és Jogtudomány 1967/3. szám 332-344.]. Budapest, Akadémiai Nyomda, 1967. 13; Szabó Imre: *A burzsoá állam-és jogbölcselet Magyarországon*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980. Második kiadás. 152-158, 169-170., 260-263.; Fábíán Ernő: *Az ember szabad lehet. Eötvös József eszmévilága*. Kismonográfia. Kolozsvár, Dacia Könyvkiadó, 1980. 282, (2); Lászlóffy Csaba: A döntő epizód. (Elbeszélés). *Alföld* 33. évf. (1982) 8. sz. 25-37.; Toldy (Schedel) Ferenc: [Eötvös Józsefre vonatkozó részek] In: Toldy (Schedel) Ferenc: *A magyar nemzeti irodalom története. A legrégibb időktől a jelenkorig 1864-1865. Reprint kiadás*. Budapest, 1987. [1864-1865] 314-318., 381-384.; Schlett István: *Eötvös József*. Budapest, Gondolat, 1987. 297, (2); Gaszner Tibor (összeáll.): A realista regény születése: Eötvös József. In: Gaszner Tibor (összeáll.): *Népiesség és realizmus a XIX. századi magyar irodalomban*. Budapest, Holnap Kiadó-Alternatív Közgazdasági Gimnázium, 1993. 289-299.; Fenyő István: *Eötvös József, az író*. Budapest-Ercsi, 1994. 70. Ercsi Eötvös Füzetek 2.; Gángó Gábor (szerk., bev. tan., összeáll.): *Eötvös József könyvtára. Die Bibliothek von Joseph Eötvös*. Budapest, Argumentum, 1995. 326; Bényei Miklós: A filantrópiától a liberalizmusig. Eötvös József jogi és államtudományi műveltségének forrásai. In: Bényei Miklós: *Eötvös József könyvei és eszméi*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 1996. 39-70.; Bényei Miklós: Kitekintés a világra-Eötvös József világirodalmi olvasmányai. In: Bényei Miklós: *Eötvös József könyvei és eszméi*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 1996. 71-88.; Balázs Mihály: Eötvös József 1813-1871. In: Balázs Mihály: *„Hol jártál iskolába?” Tíz magyar író gyermek- és ifjúkora*. Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 1998. 105-126.; Mezey Barna: Reformpolitika és büntető rendszer. (Eötvös József, és a magyar börtönügy reformja). In: Bihari Mihály-Cieger András (szerk.): *„Képzeltetek embert.” Politikaelméleti tanulmányok Schlett István 60. születésnapjára*. Budapest, Korona Kiadó-ELTE ÁJK Politológiai Tanszék, 1999. 31-43.; Markó László: Eötvös József, br. [szócikk]. In: Balogh Margit-Burucs Kornélia-Hay Diana-Markó László: *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825-2002 I. A-H*. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ-Tudománytár, 2003a. 296-298.; Koi Gyula (2005): Adatok 1800 utáni jogirodalmi könyvkiadásunkhoz. Könyvészetileg ismeretlen nyomtatványok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Kari könyvtárában valamint az ELTE Egyetemi Levéltárában. *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis*

Eötvös József a vásárosnaményi báró Eötvös família tagja volt. A bárói család első, nemességszerző tagja az írott forrásokban 1700 körül került említésre.²

Édesapja vásárosnaményi báró Eötvös Ignác (1786-1851) bölcséleti és jogi doktor, császári és királyi udvari alkancellár, főtárnokmester, Sáros vármegye főispánja.³ Édesanyja báró Anne von der Lilien (1786-1858), csillagkeresztrel kitüntetett palotahölgy, aki haláláig

Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae 47 (2005) 241-280.; Gángó Gábor: *Eötvös József uralkodó eszméi: kontextus és kritika*. [Budapest], Argumentum-Bibó István Szellemi Műhely, 2006a. 351-351. (fülszöveg); Gángó Gábor: Az Uralkodó eszmék „textuális” elemzése. In: Gángó Gábor: *Eötvös József uralkodó eszméi. Kontextus és kritika*. [Budapest], Argumentum Kiadó – Bibó István Szellemi Műhely, 2006b. 103-213.; Gángó Gábor: Az Uralkodó eszmék a kritika kontextusában. In: Gángó Gábor: *Eötvös József uralkodó eszméi. Kontextus és kritika*. [Budapest], Argumentum Kiadó – Bibó István Szellemi Műhely, 2006c. 251-297.; Czeizel Endre: *Tudósok - gének - tanulságok*. Budapest, Galenus Kiadó, 2006. 466.; Takács Péter: A liberalizmus és a liberális állam eszméje. In: Takács Péter (szerk.): *Államelmélet I.* (Szerzők: Ábrók Ildikó-Bódig Mátyás-Egresi Katalin-Fekete Balázs-Györfi Tamás-H. Szilágyi István-Jakab András-Könczöl Miklós-Paksy Máté-Péteri Zoltán-Rigó Anett-Szabó Miklós-Szigeti Péter-Takács Péter-Tattay Szilárd. Budapest, Szent István Társulat, 2010. 240-270; Takács Péter: Eötvös József „Uralkodó eszméi.” In: Takács Péter: *Államtan. A modern állam és elmélete*. Budapest, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, 2012. 48-50.; Koi Gyula: [Eötvös József-re vonatkozó részek] In: *Évszázadok mezsgyéjén. Négy magyar közigazgatás-tudós útkeresése és életpéldája. Zsoldos Ignác (1803-1885) Récsi Emil (1822-1864) Concha Győző (1846-1933) Magyary Zoltán (1888-1945)*. Budapest, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, 2013. 30-31., 54-55., 89-90.; Koi Gyula: [Eötvös József-re vonatkozó részek] In: Koi Gyula: *A közigazgatás-tudományi nézetek fejlődése. Külföldi hatások a magyar közigazgatási jog és közigazgatástan művelésében a kamaralisztika időszakától a Magyar-iskola koráig*. Budapest, Nemzeti Közszerológiai és Tankönyv Kiadó, 2014. 213-213.; Szabadsfalvi József: Kísérlet az „új magyar jogfilozófia” megteremtésére a 20. század első felében. Budapest, Gondolat Kiadó, 2014. 13-262.; Schlett István: [Eötvös József-re vonatkozó részek] In: Schlett István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon 1*. Budapest, Századvég Kiadó, 2018a 404-420., 443-477.; Schlett István: Alkotmányreform és politikai józanság – Eötvös [József] a birodalom és Magyarország közti viszony rendezésének feltételeiről. In: Schlett István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon 1*. Budapest, Századvég Kiadó, 2018b 543-547.; Schlett István: „Nem alusunk” – a mérsékelt liberalizmus programjának elméleti megalapozása (Eötvös [József], Kemény [Zsigmond], és Deák [Ferenc] példája). In: Schlett István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon 2*. Budapest, Századvég Kiadó, 2018c 188-190.; Schlett István: [Eötvös József-re vonatkozó részek] In: Schlett István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon 2*. Budapest, Századvég Kiadó, 2018d 429-434.; Schlett István: [Eötvös József-re vonatkozó részek] In: Schlett István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon [4.] Appendix*. Budapest, Századvég Kiadó, 2018e 125-127., 139-145.; Hamza Gábor: [Eötvös József és Vécsey Tamás kapcsolatára vonatkozó részek]-Vécsey Tamás (1839-1912), a Magyar Tudományos Akadémia rendes és tiszteleti tagja In: Hamza Gábor (szerk.): *Portrét a Magyar Tudományos Akadémia tagjairól I*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2021. 366-367.; Koi Gyula: Schlett István pályaképe. In: Koi Gyula-Hönnich Henrik-Nagy Ágoston-Sáfrán József: *Meglátások Schlett István: A politikai gondolkodás története Magyarországon című monográfiájának négy kötetes legújabb kiadásáról I. Polgári Szemle* 17. évf. (2021) 4-6. sz. 275-277.; Koi Gyula: Az Appendixkötet tartalmiságának egyes elemei. In: Koi Gyula-Pető Zoltán: *Meglátások Schlett István: A politikai gondolkodás története Magyarországon című monográfiájának négy kötetes legújabb kiadásáról II. Polgári Szemle* 18. évf. (2022) 1-3. sz. 360-363.; Gángó Gábor: Irodalmi nyelvvédelem és modern tudományosság között [Eötvös József]. In: Szilágyi Adrienn (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia elnökei és főtitkárai*. Budapest, HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2023. 44-53. https://mta200.hu/data/dokumentumok/kiadvanyok/baro_eotvos_jozsef.pdf (utolsó megtekintés: 2025.06.15.); Molnár Attila Károly: Eötvös József államtudománya. In: Hatos Pál-Hörcher Ferenc-Tóth Kálmán (szerk.): *Eötvös 150. Szabadság, művelődés, polgárság. Tanulmányok báró Eötvös József halálának 150. évfordulójára*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 27-45.; és Szabadsfalvi József: [Eötvös József-re vonatkozó részek] In: Szabadsfalvi József: *A magyar jogbölcséleti gondolkodás története*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2024. 44-44., 63-63.

² Pintér (1933) 763.

³ Id. Szinnyei (1893) 1342-1343. Apja a koleralázadás megfékezése idejében Zemplén vármegye északi részein számos esetben akasztást rendelt el. Lónyay Menyhért írja le gyermekkori emlékeiben, hogy mind a faluvégén álló akasztófák, mind a még rajtuk lógó elítéltek látványa megrémítette. Ld. Halász (1913) 301-302.

nem tanult meg magyarul.⁴ Finom érzésű úrhölgy volt, regényírói lelkületét Eötvös állítólag tőle örökölte.⁵ Apai nagyapja vásárosnaményi id. báró Eötvös Ignác (1763-1838) főpohárnokmester, magyar királyi udvari kamarai alelnök, Gömör vármegye és Hont vármegye főispáni helytartója, Abaúj vármegye valóságos főispánja, koronaőr, aki jogi és bölcséleti területen szerezte diplomáit. Apai nagyanyja báró négyesi Szepessy (Szepeszy) Mária (1767-1832). Az ő rokona volt báró négyesi Szepessy (Szepeszy) Ignác (1780-1838) teológus, filozófiai doktor, erdélyi püspök, majd pécsi püspök. Az 1825-1827-es pozsonyi országgyűlésen elsőként szólalt fel magyar nyelven. Szepessy püspök volt az, aki Káldi György (1573-1634) bibliafordításának nyelvezetét egy négy kötetes, 1831 és 1835 között megjelent bibliakiadásban modernizálta, és részben revideálta. (A Káldi-biblia 1636-os első kiadását követően 1732-ben, illetve 1782-ben jelent meg csupán, így Szepessy vállalkozása a katolikus bibliahiányt is enyhítette). [Az MTA t. tagja (1831)].⁶ Eötvös anyai nagyapja báró Joseph von der Lilien (1753-1828), anyai nagyanyja báró Szapáry Julianna (1759-1828) volt. Távolabbi felmenői közül említést érdemel anyai nagyanyai ágról származó dédanyja, gróf németújvári Batthyány Izabella (17. sz. vége-18. sz. közepe).⁷ Felesége Rosty Ágnes (1825-1913).⁸ Eötvös József fia volt vásárosnaményi báró Eötvös Loránd (1848-1919), a jogi tanulmányokat is folytatott fizikus, kultúrpolitikus. Az MTA tagja [l. (1873. május 21.); r. (1883. május 17.); ig. (1906. március 23.)]; majd atyjához hasonlóan elnöke [1889. május 3. – 1905. november 27.]. Nemzetközileg is a legjelentősebb magyar fizikus, legfontosabb eredményeit a gravitáció, és a földmágnesesség terén érte el.⁹ Jelentős tény Eötvös Loránd neveltetése és említett jogi tanulmányai kapcsán Vécsey Tamás (1839-1912) jogtudós, az egyik legjelentősebb magyar római jogász, az MTA tagja [l. (1881); r. (1889); t. (1911)], a Magyar Jogászegylet alelnöke szerepe.¹⁰ A Gerald Stourzh, osztrák történész által „a magyar Tocqueville-nak” nevezett Eötvös József fiának, Lorándnak nevelése 1861 és 1863 között a frissen jogból doktorált Vécseyre hárult, akinek komoly szerepe volt az ifjú későbbi, a pesti tudományegyetemen két esztendeig folytatott jogi tanulmányaiban.¹¹ Eötvös családi beceneve Pepi volt.¹²

Eötvös József 1813. szeptember 3-án, Budán született.¹³ Alsóbb iskoláit még latin nyelven végezte a reformkort megelőzően, illetve annak hajnalán, 1825-ig. Jogi („törvénytudományi”) és filozófiai („bölcséleti”) előadásokat nagyon fiatalon, 1826 és 1831 között hallgatott a Pesti Tudományegyetemen. Már 18 évesen jogi végzettséget szerzett.¹⁴ Szellemi fejlődésére nagy hatással volt nevelője, a francia felvilágosodás híve, Pruzsinszky

⁴ Pintér (1933) 231-232.

⁵ Halász (1911) 302.

⁶ Id. Szinnyi (1893) 1344.

⁷ Czeizel Endre: *Tudósok - gének - tanulságok*. Budapest, Galenus Kiadó, 2006. 92-106.

⁸ Pintér (1933) 232-233.

⁹ Markó László: Eötvös Loránd, br. [szócikk]. In: Balogh Margit-Burucs Kornélia-Hay Diana-Markó László: *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825-2002 I. A-H*. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ-Tudománytár, 2003b. 298-299.

¹⁰ Markó László: Vécsey Tamás [szócikk]. In: Balogh Margit-Burucs Kornélia-Hay Diana-Markó László: *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825-2002 III. R-Zs*. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ-Tudománytár, 2003c. 1373-1373.

¹¹ Hamza Gábor: [Eötvös József és Vécsey Tamás kapcsolatára vonatkozó részek]-Vécsey Tamás (1839-1912), a Magyar Tudományos Akadémia rendes és tiszteleti tagja. In: Hamza Gábor (szerk.): *Portrék a Magyar Tudományos Akadémia tagjairól I*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2021. 366-366.

¹² Halász (1913) 304.

¹³ Id. Szinnyi (1893) 1345.; Ferenczi (1903) 3.; Markó (2003a) 296.

¹⁴ Pintér (1933) 231.

József (1767-1830 u.), aki főleg a filozófiai és az államelméleti (korabeli kifejezéssel: politikai)¹⁵ tanok jelentőségére hívta fel tanítványa figyelmét. A főherceg Habsburg-Lotaringiai Sándor Lipót [német. Erzherzog Alexander Leopold von Österreich] (1772-1795) nádorispán magyar nyelvtanárát, később halálra ítélt, majd kegyelem folytán börtönviselt jakobinus összeesküvőt, az enciklopédikus műveltségű literátust Eötvös Ignác állítólag azért választotta, hogy a fiatal Józsefet a rovott múltú házitanító sorsa elriassza a forradalmi eszméktől.¹⁶ Pruzsinszky kapcsán a másodlagos irodalom úgy fogalmaz, hogy inkább csak tudott a jakobinus összeesküvésről, semmint inkább részt vett benne, ezért is ítélték végül csupán három esztendei várfogságra. Azonban a forradalmi lángot az ifjú lelkében épp e nevelő gyújtotta fel.¹⁷ Eötvös szoros barátsága Szalay László jogtudóssal, történésszel (1813-1864) [MTA I. tag (1836); MTA r. tag (1838)] szépirodalmi hajlamai kiteljesítését segítette.¹⁸ Az államéletből és a jogászai közéletből is kivette részét. Már 1831-ben, 18 esztendősen aljegyző lett Fejér vármegyében. Eötvös jelen volt az 1832-1836-os pozsonyi országgyűlésen,¹⁹ melynek időtartama alatt 1833-ban ügyvédi vizsgát tett. Ezt követően 1835-ben a magyar udvari kancelláriához²⁰ ment, ahol 1836-ban fogalmazónak nevezték ki, majd 1837-től az eperjesi kerületi tábla bírása (forrásszerű kifejezéssel: közbírása) lett. E tevékenysége névleges volt, de az eperjesi irodalmi-szellemi kör, a jogakadémiai tanárok, a jogvégzett ifjak, és a vármegyei tisztviselők, valamint gyakornokok szívesen társalogtak vele tudományos kérdésekről.²¹ A szó szoros értelmében vett közhivatalnoki pályája megszűnt, amikor később szak- és szépírói, illetve politikai pályára került. Jogi és államtudományi, valamint világirodalmi műveltségére jelentős befolyással voltak többszöri bel- és külföldi utazásai. A külkapcsolatok jegyében 1836 és 1837 folyamán beutazta Angliát, Franciaországot, Hollandiát, a német államokat, valamint Svájcot.²²

Sályon, Borsod vármegyében, apja birtokain élt 1840-ig. Ebben az időszakban teljesen a szépirodalomnak élt. Az 1840. évi országgyűlés előtt Budára, majd Pestre tette át lakhelyét.²³ Az országgyűlésen, az ellenzék soraiban, a felsőház tagjaként segítette az alsóház hazafias törekvéseit. Szemerei Szemere Bertalan jogtudóssal, büntetőjogással (1812-1869) együtt támogatta a fogházjavítás ügyét. (Szemere a honfoglaló Huba vezér nemzetségből származott, ezért nevét a de genere Huba predikátummal is használta). Az 1841. évben, mikor gróf sárvárfelsővidéki Széchenyi István (1791-1860) megtámadta a Pesti Hírlap irányvonalát,

¹⁵ Id. Szinnyei (1893) 1345.

¹⁶ Lászlóffy Csaba: A döntő epizód. (Elbeszélés). *Alföld* 33. évf. (1982) 8. sz. 29-29.

¹⁷ Halász (1911) 301-302.

¹⁸ Id. Szinnyei (1893) 1345-1346.

¹⁹ Markó (2003a) 297.

²⁰ Koi Gyula-Gregóczy Etelka-Szabó Ildikó: Jegyzetek *A magyar állam költségvetési joga. Közigazgatási jogi tanulmány* című monográfiához – Magyar királyi kancellária tárgyú xii. jegyzet (Koi Gyula). In: Magyar Zoltán: *A magyar állam költségvetési joga. Közigazgatási jogi tanulmány. Kritikai kiadás.* . Sor. szerk.: Patyi András; Szerk.-lekt.: Patyi András; Lekt.: Máthé Gábor; Szerk.: Auer Ádám; Kritikai szövegkiadó [szövegkiadás és szövegkiadói jegyzetek], bev. tan., jegyzékek, mutatók: Koi Gyula; kritikai kiadás [tárgyi jegyzetek]: Koi Gyula-Gregóczy Etelka-Szabó Ildikó. A kiadásért felel: Koltay András rektor. Felelős szerkesztő: Pordány Katalin. Olvasószerkesztő: Szabó Ilse. Korrektor: Tomka Eszter. Tördelőszerkesztő: Tihanyi József. Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021a. [1923] 198-199.

²¹ Pintér (1933) 232.

²² Id. Szinnyei (1893) 1346.; Markó (2003a) 296.

²³ Id. Szinnyei (1893) 1346-1347.

Kossuth Lajos (1802-1894) védelmében Eötvös a *Kelet népe és Pesti Hírlap*²⁴ című röpiratával lépett fel.

Az 1842. év szeptember 13-i napján vette nőül barkóci Rosty Ágnes Katalin Annát (1825-1913), egy régi magyar nemesi família tagját, egy császári-királyi udvari palotahölgyet. (Atyja barkóci Rosty Albert (1779-1847), Békés vármegye alispánja; anyja ehrenbergi Eckstein Anna (1801-1843) volt. Eötvös Trefort Ágoston (1817-1888) művelődéspolitikus, vallás- és közoktatásügyi miniszter (1872-1888), az MTA tagja [l. (1841); r. (1867); ig. (1874)], majd a köztestület időrendben elnöke sógora lett. Trefort Rosty Ágnes húgát, barkóci Rosty Annát (1826-1871) vette nőül. Eötvös József legismertebb leszármazója fia, a már korábbiakban említett vásárosnaményi báró Eötvös Loránd (1848-1919) fizikus, az MTA hatodik elnöke [1889. május 3. – 1905. november 27.]. Eötvös többi gyermeke közül a korán elhunyt Dénes (1854-1854) mellett említendő Ilona (1846-1924), férje földeáki Návay Lajos (1842-1905); Jolán (1847-1919), férje pallini báró Inkey István (1847-1919); és Mária (1851-1928), férje Ernst von Plener (1841-1923) osztrák pénzügyminiszter.²⁵

Eötvös József az 1843-as országgyűlésen ismét megjelent, ekkor már az ellenzéki körök egyik tekintélyének számított, németújvári gróf Batthyány Lajossal (1807-1849), a később mártírhálált írt első magyar miniszterelnökkel együtt. Mikor 1844 közepén a Pesti Hírlap a „a központosítás (centralizáció) közlönyévé vált,” Szalay László munkatársaként, ahol Eötvös a parlamentáris felelős kormányzat rendszerét európai színvonalon mutatta be, mint Magyarország megjavításának egyetlen lehetséges útját.²⁶ Később ezen tárgyban írt cikkeit tudományos rendszerű munkává dolgozta fel, melyek *Reform*²⁷ címen jelentek meg. Mikor a kormányzat az adminisztrátori rendszerrel lépett fel, ez az ellenzék az összetartás felé terelte. Az ellenzéken belüli belső ellentétek Eötvös magánéletére is kihatottak.²⁸

Eötvösnek a parlamenti kormány eszméit az országos ellenzék programjába is sikerült beiktatnia. Az 1847-1848-as pozsonyi országgyűlésen képviselőként akart részt venni, azonban Békés vármegyében, ahol birtokos volt, nem mutatkoztak kilátások a megválasztására, így visszalépett. Ha ő maga nem is volt jelen, de szellemisége érvényesült a követutasításokban. Maga Eötvös otthon maradt, és csupán az 1848. március 3-i kerületi ülés eseményei után ment fel Pozsonyba. Később 1848. márciusa és szeptembere között a Batthyány-kormány (az első magyar felelős „minisztérium”) kebelében a vallás- és közoktatásügyi tárcát kapta. E körben 1848. augusztus eleje folyamán az általa előterjesztett törvényjavaslatot az ellenzék megtámadta, a jogszabálytervezet elveinek irányát félreértették, azok közül egyet sem vitattak meg. Amikor a tárcájáról való lemondást helyezte kilátásba, a regulációs indítvány csekély módosításokkal elfogadásra került. (A rendelkezésre álló források a törvényhozási tárgyat nem nevezik meg, de minden valószínűség szerint kizárólagos alapon A vallás dolgában

²⁴ Eötvös József: *Kelet népe és a Pesti Hírlap*. Pest, Landerer-Heckenast, 1841. (2), 120.

²⁵ Czeizel (2006) 92-106.

²⁶ Id. Szinnyei (1893) 1347.

²⁷ Eötvös József: *Reform*. Lipcse, Franz Karl Köhler-Bernhard Tauchnitz, 1846. (6), 297, (1).

²⁸ Id. Szinnyei (1893) 1347-1348.

megnevezéssel megjelent 1848. évi 20. törvénycikkről²⁹ van szó).³⁰ Eötvös mindenkor a kiegyenlítés, a kiegyezés (korabeli forrásszerű kifejezéssel az erősen eltérő tartalmú 'kiegyenlítés' szót használták alapvetően) irányát követte a birodalmi kormányzattal szemben. Az események forradalmi színezetet öltöttek. A magyar környezetben felnőtt, Mórban született, itthon, Pozsonyban tevékenykedő, magyar és német nyelven az Ausztriai Birodalom nem magyar tartományait könyvalakban feldolgozó gróf Lamberg Ferenc (1791-1848) apai ágon osztrák, anyai ágon magyar (anyja báró luzsnai és reglicei Luzsénszky Borbála) tábornok, Magyarország törvénytelenül kinevezett, ideiglenes katonai parancsnoka, és megbízott nádorispánja, egy félreértés folytán a pest-budai hajóhídon a tömeg általi kegyetlen szíven szúrása okán bekövetkezett halálát követően lángoltak fel a forradalmi események. (Lamberg MTA tagi jelölése 1844-ben felmerült, de elvetették). Lamberg halála következtében Eötvös a többi centristához (akiknek egyik vezére volt)³¹ hasonlóan külföldre, Bécsbe, családjához utazott, majd később Münchenbe tette át székhelyét,³² ahol filozófiai és történeti tanulmányokat abszolvált, valamint szépírói tevékenységet folytatott. Az *Uralkodó eszmék* első részét is Münchenben írta.³³ Később, 1853-ban hazatért budai villájába. Ugyanebben az évben kapta meg az MTA nagyjutalmát.³⁴ A későbbi években adta ki az Ausztria hatalmi állásának biztosítékairól szóló német nyelvű könyvét.³⁵

A művet sokan félreértették, és azzal vádolták a szerzőt, hogy az ország ősi jogai közül kíván számosat feláldozni, engedményeket adva a birodalmi egységgel szemben. Az 1855-ös évtől fogva a Magyar Tudományos Akadémia; illetve a Kisfaludy Társaság ügyeivel foglalkozott. Az 1861-től megélénkülő politikai vitákban is részt vett. Buda városa képviselőjévé választotta. Ennek folytán 1861. május 17-én, az ún. válaszfelirati beszédét tartotta meg. E szónoklat az országgyűlésen az első volt, amely európai szempontok alapján, magas színvonalon határozta meg a hazai teendőket. Visszatért a szépirodalomhoz, és a Kisfaludy Társaság elnökeként is több beszédet mondott. Ezzel hozzájárult a társaság működésének kiteljesítéséhez. A Schmerling provizórium időszakában (1860. december 13-1865. július 27.) a Magyar Tudományos Akadémia időrendben harmadik elnökeként (1866. március 18-1871. február 2.) volt az akkoriban kevésbé élénk hazai tudományos élet irányítója,

²⁹ Márkus Dezső (szerk., s.a.r.): *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000-1895 [VIII.] 1836-1868. Millenniumi emlékkiadás.* Budapest, Franklin Társulat, 1896. 243-244. Márkus az előszóban utal rá, hogy 1895 október közepéig a magyar Törvénytárban (*Corpus Juris Hungarici*) 6411 törvény került felvételre (továbbá Werbőczy István 1517-ben kinyomtatott Hármaskönyve, mely 16 címet tartalmazó előbeszéből, és 256 címet tartalmazó három részből áll; valamint az erdélyi *Approbatae et Compilatae Constitutiones és Articuli Novellares*, és az 1792 és 1848 közötti erdélyi törvények; valamint a társországok saját önkormányzataira tartozó jogi instrumentumok az Egyezmény a Horvát-, Szlavón-, Dalmátországgal címet viselő 1868. évi 30. törvénycikk 10. §-ában írt felhatalmazási rendelkezés alapján). A 6411 törvény közül az 1867 és 1895 közötti időszakra 1300 törvény jut. Ugyanekkor az 1867-től kiadott Magyarországi Rendeletek Tára szintén 1895 október közepéig 6141 rendeletet tartalmazott. Márkus (1896) xiii-xiv.

³⁰ Id. Szinnyei (1893) 1348.

³¹ Markó (2003a) 297.

³² Id. Szinnyei (1893) 1348.; Markó (2003a) 297.

³³ Halász (1911) 311.

³⁴ Markó (2003a) 296.

³⁵ Eötvös József: *Die Garantien der Macht und Einheit Österreichs.* Leipzig, Friedrich Arnold Brockhaus, 1859. v., 218.

ekkor is az ország kulturális, politikai, és nemzeti érdekeit vette figyelembe.³⁶ Pest város képviselőtestületének is tagja lett, és a szava mindenkor döntő súllyal bírt. A közelgő kiegyezés Eötvöst a közeljövő embereként ismét a politikai pástra szólította. Az 1865-ös országgyűlés időszakában Politikai Hetilap címmel folyóiratot is alapított, amely főleg a kiegyezés kérdéseivel foglalkozott. A Deák Ferenc (1803-1876)³⁷ felirataival előkészített és megérlelt, id. gróf Andrássy Gyula (1823-1890),³⁸ és nagylányai és vásárosnaményi gróf Lónyay Menyhért (1822-1884), politikus, publicista, a Magyar Királyság negyedik miniszterelnöke (1871-1872), az MTA negyedik elnöke (1871-1884),³⁹ mellett főleg Eötvös József közreműködése volt közvetlen és tényleges.⁴⁰ (Eötvös Andrássynak már fiatalon belső barátja volt).⁴¹ Az új kormányban ('minisztériumban') ismét ő töltötte be a vallás- és közoktatási tárcát (1867. február 20-1871. február 2.). Második miniszteri időszakában a helyzet jobban kedvezett Eötvös eszméinek. A népiskolai törvény mellett (1868. évi 38. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában)⁴² mellett középiskolai és felsőoktatási reformot is indított. Már az 1840-es évektől foglalkozott a zsidók emancipációjával⁴³ akkor, amikor Magyarországon nem ez a kérdés volt a fókuszban. Az 1867. évi 17. törvénycikk az izraeliták egyenjogúságáról polgári és politikai jogok tekintetében elnevezésű jogszabály lett törekvései eredménye.⁴⁴ Létrehozta az ún. izraelita kongresszust, melynek keretei között a vallási csoport tagjai egyházi, anyakönyvi,

³⁶ Egy anekdota szerint az 1860-as években az őt „Mein lieber Eötvös!”-nek szólító, kezét a vállára tévő nagyhatalmú Schmerlinget „Mein lieber Schmerling!” formában szólította meg, és kezét szintén a vállára tette. Halász (1911) 305.

³⁷ A legújabb, megjelenés alatti irodalomból: Koi Gyula: Vármegye és municipalizmus: a helyi-területi önkormányzatok jogi helyzete a kiegyezés időszakának vitái idején. Két egykorú pamflet tanúságtétele. In: Hönich Henrik et al. szerk.: *A vármegye konferencia szerkesztett előadásai*. Budapest, Veritas Történetkutató Intézet, 2025a. 100-117. (Számos Deákra vonatkozó elemzéssel).

³⁸ A legújabb irodalomból: Koi Gyula: Emlékezés id. Andrássy Gyulára (1823-1890), a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági és tiszteleti tagjára. Budapest, MTA, 2025b. 1-11. https://mta.hu/data/dokumentumok/Andrássy_Gyula_id_KOI_MTA_2025_Andrássy_Gyula.pdf (utolsó megtekintés: 2025.06.15.).

³⁹ Koi Gyula-Gregóczi Etelka-Szabó Ildikó: Jegyzetek *A magyar állam költségvetési joga. Közigazgatási jogi tanulmány* című monográfiához – Lónyay Menyhért tárgyú lxvii. jegyzet (Koi Gyula). In: Magyar Zoltán: *A magyar állam költségvetési joga. Közigazgatási jogi tanulmány. Kritikai kiadás.* . Sor. szerk.: Patyi András; Szerk.-lekt.: Patyi András; Lekt.: Máthé Gábor; Szerk.: Auer Ádám; Kritikai szövegkiadó [szövegkiadás és szövegkiadói jegyzetek], bev. tan., jegyzékek, mutatók: Koi Gyula; kritikai kiadás [tárgyi jegyzetek]: Koi Gyula-Gregóczi Etelka-Szabó Ildikó. A kiadásért felel: Koltay András rektor. Felelős szerkesztő: Pordány Katalin. Olvasószerkesztő: Szabó Ilse. Korrektor: Tomka Eszter. Tördelőszerkesztő: Tihanyi József. Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021b. [1923] 216-216.

⁴⁰ Id. Szinnyei (1893) 1348-1349.

⁴¹ Pintér (1933) 233.

⁴² Márkus (1896) 449-469.

⁴³ Eötvös József: *Die Emancipation der Juden. Aus dem Ungarischen übersetzt von Hermann Klein*. Pest, Heckenast Gusztáv, 1840. 63; (Második kiadás: Pest, Heckenast Gusztáv, 1841. 63.); (Magyarul 1841-ben a Budapesti Szemlében folyóiratként, valamint könyvrészletként 1892-ben, 1922-ben, 1981-ben, és 2003-ban); Eötvös József: *Dissertazione sulla Emanzipazione degli Ebrei*. Pest, Landerer-Heckenast, 1842. 77; (Két olasz kiadás); Eötvös József: *Sull' Emanzipazione degli Israeliti. (Trad. del Tedesco: Antonio Bianchi-Giovini)*. Torino, Cassone, 1848. 87; Eötvös József: *A zsidók emancipációja*. Budapest, Ráth Mór, 1892. 77.

⁴⁴ Márkus (1896) 354-354. A törvény igen deklaratív, összesen két rövid, két- és egy soros szakaszból áll. Vö.: 1840. évi 29. törvénycikk a zsidókról. E törvénycikk már megelőlegezte egy részletesebb jogszabály megalkotását, és a szabályozás önmagát ideiglenesnek szánta. A szabad lakhatást, a gyárfelállítási, iparüzési, és kereskedési jogot az országban született, kellő magaviseletű izraeliták számára az 1840-es szabályozás engedélyezte. A korábbi tudományokat és „szép mesterégeiket” is üzhették. Állandó vezető- és tulajdonnevet voltak kötelesek használni, illetve okleveleiket és okirataikat a hazai és a kapcsolt részekben érvényes élő nyelveken voltak kötelesek szerkeszteni. Márkus (1896) 175-176.

és iskolai ügyeit intézhette.⁴⁵ A görögkeleti egyház is elnyerte a teljes önkormányzatiságot, melyet a szerb és román kongresszus létrehozatala alapozott meg. A katolikus autonómia kérdését is Eötvös vitte előre. Az 1870. évi költségvetés tárgyalásakor ellene hadjáratot folytatott, amely 1870. március 5-én idegileg kimerítette.⁴⁶ Karlsbadban (jelenleg: Csehországban, cseh neve: Karlovy Vary, régi(es) magyar elnevezése Károlyfürdő) próbált megpihenni, sikertelenül, mert decemberben ágyban fekvő beteg lett.⁴⁷

Az 1836 és 1837 közötti utazása előtt, még 1835 őszén, 22 éves korában indult akadémiai pályája. (Az 1830-1840 közötti időszakban a mai Magyar Tudományos Akadémia a Magyar Tudós Társaság nevet viselte). A tagság számos grádicsát bejárta [l. (1835. szeptember 14.); t. (1839. november 23.); ig. (1855. április 19.); másodelnök (1855. április 17-1866. március 18.) elnök (1866. március 18-1871. február 2.)]. Első tagválasztása *A Karthausi*⁴⁸ című regénye megjelenésekor történt.⁴⁹ A későbbiekben, 1838. november 25-én a Kisfaludy Társaság tagjának választotta, melynek kétszer is elnöke volt (1847, 1860).⁵⁰ A szépirodalom terén kiemelkedő két műve volt még *A Magyarország 1514-ben* (1845)⁵¹ és *A falu jegyzője* (1845).⁵²

Részben a fentebb említett üldöztetés hatása miatt hunyt el. Halála 1871. február 2-án következett be Pesten. Holttestét Ercsiben, a családi sírboltban került elhelyezésre. Halála után Ercsiben obeliszket állítottak fel emlékére.⁵³ Nevét számtalan óvoda, általános- és középiskola oktatási intézmény, iskolai kollégium, művelődési ház és könyvtár hordozza. Emellett a hírneves bölcsező szellemi műhely, az 1895-től működő Eötvös Collegium, valamint az 1870 végén alapított bajai Eötvös József Főiskola mellett az Eötvös József Szabadelvű Pedagógiai Társaság viseli.

Eötvös József kétkötetes fő művének, a ma *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra*⁵⁴ (továbbiakban: *Uralkodó eszmék*) címmel ismeretes alapművének első magyar kiadása 1851-1854-ben jelent meg⁵⁵ művét a szerző ugyanabban az időszakban megjelentetetten eredetileg német nyelven írta.⁵⁶ Említendő, hogy az első magyar nyelvű kiadásban az állam szó „álladalom” alakban áll. Schlett maga Eötvös szerepének külön kismonográfiát szentelt.⁵⁷ A magyar kiadás első kötete 1851. július 1-jén, a német kiadás 1851 augusztusában jelent meg. A német második kötet az 1854. május 1-i előszóval 1854 júniusában; az 1854-es évszámot feltüntető magyar nyelvű második kötet csupán 1855 februárjában jelent meg. Eötvös fő művének történetileg általában legtöbbet hivatkozott kiadása⁵⁸ mellett ismeretes a német nyelvű alapszöveg részleges újrafordításával javított

⁴⁵ Id. Szinnyei (1893) 1349.

⁴⁶ Id. Szinnyei (1893) 1349-1350.

⁴⁷ Id. Szinnyei (1893) 1350.

⁴⁸ Eötvös József: *A Karthausi I-II*. Pest, Hartleben Konrád Adolf, 1842. (2), 252. [Második kiadás, az első kiadása a Budapesti Árvízkönyvben jelent meg 1835-ben].

⁴⁹ Id. Szinnyei (1893) 1346-1347.; Markó (2003a) 296.

⁵⁰ Id. Szinnyei (1893) 1345-1346.; Markó (2003a) 296.

⁵¹ Eötvös József: *Magyarország 1514-ben. Regény I-III*. Pest, Hartleben Konrád Adolf, 1845. 312, ?, 315.

⁵² Eötvös József: *A falu jegyzője I-III*. Pest, Hartleben Konrád Adolf-Egyetemi Nyomda, 1845. (4), 312; (4), 375; 315, (5).

⁵³ Id. Szinnyei (1893) 1350.

⁵⁴ Legjobb, revideált szövegű kiadása: Eötvös (1981) I-II. kötetek.

⁵⁵ Eötvös (1851-1854b).

⁵⁶ Eötvös (1851-1854a).

⁵⁷ Schlett (1987).

⁵⁸ Eötvös (1870-1871).

magyar kiadás.⁵⁹ A magyar fordítás az első kötet tekintetében Szalay Lászlótól és kisebb részben másoktól (be nem azonosítható fordítóktól) származik, míg a második kötet magyar fordítása az újabb kutatások szerint Csengery Antal munkája. (Ennek fényében a német kötet élén álló „*Verfasser selbst aus dem Ungarischen übersetzt*” – „Magyarból fordította a szerző maga” közlés nem valóságazonos). A második kiadásban Eötvös nem vette figyelembe a német eredetit, így a főleg a második kötetet jellemző téves fordításokat, illetve archaizmusokat nem korrigálta, ezeket az 1981-es kiadás végezte el (melyet tévesen tartanak kritikai kiadásnak, ugyanis kritikai jegyzetapparátusa nincs, ellenben a sajtó alá rendező rendkívül kitűnő művelődéstörténész és germanista, Oltványi Ambrus (1932-1983), aki utószavában tisztázza a fordítástörténetet, fordítási stílus- és szóhasználat-vizsgálatot közöl (Szalay fordítói voltát erősítendő), példákat ad a fordítási hibákra, illetve egyes német szavak régi rossz, illetve új, jó fordításait is közli. Az írást névmutató és névmagyarázat zárja. Rendkívül jelentős Eötvösnek az 1851-i német kiadáshoz írt, korábban meg nem jelent előszava fordításának, és egy hiányzó résznek függelékénti közlése.⁶⁰

Nem hagyható figyelmen kívül John Stuart Mill (1806-1873) *A szabadságról* című könyve⁶¹ kapcsán azon tény sem mely szerint Eötvös Millnek írott 1858. június 8. előtt keletkezett levelében utal arra, hogy „Nincs honunkban senki, ki az államtudományokkal komolyan foglalkozik, kire az, mit Ön e téren tett, hatást nem gyakorolna,”⁶² ugyanekkor Eötvös Mill részére az *Uralkodó eszmék* egy [német nyelvű – K.Gy.] példányát is elküldte.⁶³

Recepciótörténeti vizsgálódások szerint politikai gondolkodásának hatását eltúlozza a szakirodalom: Eötvös Józsefnek, mint nemzetközileg elismert politikafilozófusnak a képét eszerint Concha Győző (1846-1933) az állambölcselet és a közigazgatástan öt évtizeden át vezető hazai művelője formálta volna ki, megkísérelve a magyar politikai elit kiegyezés utáni „felsőbbiségét” az *Uralkodó eszmék* szerzőjének tekintélyével alátámasztani.⁶⁴

Concha Győző az *Uralkodó eszmék* kapcsán számos külföldi szerzőre tett hatást emelt ki. Joseph Radowitz [Conchánál: Radovitz] (1797-1853) a magyar eredetű katolikus apai nagyszülővel rendelkező, de porosz területen felnőtt, magyar kultúrához már kevésbé kötődő altábornagy és politikai gondolkodó, aki az abszolút monarchia és a központosítás helyett a rendi jogok által korlátozott monarchiát, és a testületek szerepét pártolta, levélben elsőnek reagált a kötet gondolatiságára. Eötvös művét a másodlagos irodalom hamisan kötötte Radowitz, a sokoldalú író munkásságához.⁶⁵ Ugyanakkor az *Uralkodó eszméket* Concha a jogvégzett, de az államtudomány közigazgatástani része legnagyobb mestereként ismert Lorenz von Stein (1815-1890)⁶⁶ a szociológia és a nemzetgazdaságtan ismert művelője munkásságával vonja párhuzamba,⁶⁷ a szintén kiemelkedő német Robert von Mohl (1799-1875), német államtudós és alkotmány- valamint közigazgatási jogász;⁶⁸ Johann Caspar Bluntschli (1808-1881) svájci német jog- és politikatudós;⁶⁹ továbbá a kisebb jelentőségű Friedrich von Raumer

⁵⁹ Eötvös (1981).

⁶⁰ Az utószó: Eötvös (1981) II. 595-622.; a függelék: Eötvös (1981) II. 585-591.; névmagyarázatok – névmutató: Eötvös (1981) II. 623-647.

⁶¹ John Stuart Mill: *On Liberty*. London, John W. Parker and sons, 1859. 100.; John Stuart Mill: *A szabadságról*. Ford.: Papp Mária; Utószó, bev., jegyz.: Krokavay Zsolt. Budapest, Helikon Kiadó, 1980. 407.

⁶² Eötvös József: *Eötvös József művei. Levelek*. Helikon, Budapest, Helikon, 1976. 541-544.

⁶³ Schlett (2018d)144-145.

⁶⁴ Minderre ld.: Gángó (2006a) 351-351. (fülszöveg).

⁶⁵ Concha (1908a) 15-17.

⁶⁶ Concha (1908a) 32-35.

⁶⁷ Concha (1908a) 15-17.

⁶⁸ Concha (1908a) 70-71.

⁶⁹ Concha (1908a) 71-73.

(1781-1873) német közigazgatási jogász elemzései⁷⁰ említése mellett. A munkával a francia Edouard Laboulaye (1811-1883) neves francia jogtudós, és Antoine Cherbuliez svájci francia jogász és nemzetgazda (1797-1869),⁷¹ valamint a francia Laboulaye elemzése nyomán az olasz Augusto Pierantoni (1840-1911) olasz alkotmány- és nemzetközi jogász,⁷² Pietro Sbarbaro (1838-1893) politikatudós, szociológus,⁷³ Giovanni Manna (1813-1865) közigazgatási jogász,⁷⁴ és Giovanni Telesio (1820k.-1870k.) olasz közigazgatási jogász⁷⁵ művében⁷⁶ is foglalkozott. Emellett az angol Theodore Woolsey (1801-1889) államtudós, nemzetközi jogász,⁷⁷ a Yale Egyetem ógörög és teológiai tanulmányokból is graduált elnöke is elemezte Eötvös könyvét. Hatása világraszólónak nem mondható – fogalmaz Concha, de ettől még igen jelentékeny volt a latin, germán, és angolszász területen kisebb figyelemre méltatott kelet- és közép-európai („köztes európai”) államtudós szerzőkhöz képest, de ez utóbbi három nagy kultúra mércéjével mérve is.

Az *Uralkodó eszmék* jelentőségét jelzi, hogy 1996 és 1998 között megjelent a német eredetiből készült angol nyelvű fordítása is jelentős USA-beli kiadónál.⁷⁸ Szépirodalmi regényeinek sora megszámlálhatatlan nyelvre került lefordításra, és írói szerepe is igen kiemelkedő, és sokban máig ható.

Eötvös József főbb munkái

A kritikus apoteózis. [A Conversations-Lexicon-perben Bajza József ellen intézett pamflet]. Pest, Trattner és Károlyi Nyomda, 1831. 8; *A házassulók. Vigjáték három felvonásban.* Pest, Hartleben Konrád Adolf, 1833. 119; *Bosszú.* [Boszu (!) nyomdahibás címmel jelent meg]. *Szomorújáték [öt felvonásban].* Pest, Trattner és Károlyi Nyomda, 1834. 104; *Angelo. Dráma.* *Hugo Victor [Victor Hugo] után.* [Fordítás. Esztétikai bevezető tanulmánnyal]. Pest, Heckenast Gusztáv, 1836. xii, 115; *Vélemény a fogházjavítás ügyében, Ns. [Nagyságos] Borsod Vármegye ebbeli [ebbéli] küldöttségéhez.* Pest, Heckenast Gusztáv, 1838. 61, 5 t.; *Budapesti árvízkönyv.* *Heckenast Gusztáv kiadó, könyvtáros [könyvtáros] úrnak baráti ajándéku irják--- I-V.* [Szerk.: Eötvös József. Írta: Bajza József-Czuczor Gergely-Döbrentei Gábor-Eötvös József-Jósika Sámuel-Kazinczy Ferenc-Kölcsey Ferenc-Pulsky Ferenc-Schedel (Toldy) Ferenc-Szalay László-Szemere Pál-Teleky József-Teleky László-Vajda János-Vörösmarty Mihály-Wesselényi Miklós-Zsivora György et al.]. Pest, Heckenast Gusztáv, 1839-1840-1841. (12), 296; (6), 303; (6), 342; (6), 276; (6), 351; *Kölcsey Ferenc minden munkái I. Versei. (1840) II. Elbeszélései és vegyes beszédei (1840). III-IV. Esztétikai és kritikai dolgozatai (1844). V. Filozófiai, nyelvészeti, és vegyes dolgozatai (1844). VI. Országgyűlési és megyei beszédei (1848).* (Szerk.: Eötvös József-Szalay László-Szemere Pál). Pest, Heckenast Gusztáv, 1840-1848. (8), 266, (5), 1; (4), 258, (1); (4), 254, (1); 225; (8), 212; 205; *Die Emancipation der Juden. Aus dem Ungarischen übersetzt von Hermann Klein.* Pest, Heckenast Gusztáv, 1840. 63; (Második kiadás: Pest, Heckenast Gusztáv, 1841. 63.); (Magyarul 1841-ben a Budapesti

⁷⁰ Concha (1908a) 69-70.

⁷¹ Concha (1908a) 27-31., 63-64.

⁷² Concha (1908a) 39-50.

⁷³ Concha (1908a) 68-69.

⁷⁴ Concha (1908a) 64-68.

⁷⁵ Concha (1908a) 63-64.

⁷⁶ Manna, Giovanni-Telesio, Giovanni: *Principi di diritto amministrativo.* Napoli, Jovene, 1876. xx, 355. 3. kiadás.

⁷⁷ Concha (1908a) 74-75.

⁷⁸ Eötvös József: *The dominant ideas of the nineteenth century and their impact on the State I. Diagnosis. II. Remedy* (Transl., ed., annot., intr. essay: D. Mervyn Jones). Boulder (Colo.) – Highland Lakes (New Jersey), Columbia University Press, 1996-1998. (2), v, 626. East European monographs No. 463-464.; Atlantic studies on society in change No. 87-88.

Szemlében folyóiratcikként, valamint könyvrészletként 1892-ben, 1922-ben, 1981-ben, és 2003-ban); *Dissertazione sulla Emanzipazione degli Ebrei*. Pest, Landerer-Heckenast, 1842. 77; *Sull' Emanzipazione degli Israeliti*. (Trad. dal Tedesco: Antonio Bianchi-Giovini). Torino, Cassone, 1848. 87; *Kelet népe és a Pesti Hírlap*. Pest, Landerer-Heckenast, 1841. (2), 120; *A Karthausi I-II*. Pest, Hartleben Konrád Adolf, 1842. (2), 252. [Második kiadás, az első kiadása a Budapesti Árvízkönyvben jelent meg 1835-ben]. (Egyéb kiadásai: 1852, 1856, 1862, 1871, 1875, 1882, 1883, 1886, 1892, 1894, 1901, 1904, 1908, 1917, 1919, 1924, 1928, 1982, 1937, 1939, 1943, 1947, 1973, 1975, 1990, 2002, 2022 [elektronikus kiadás]); *Der Karthäuser I-II*. Übersetzt von Hermann Klein. Pest, Heckenast Gusztáv, 1842. 410. (Egyéb kiadásai: 1862, 1872, 1874, 1878, 1919, 1922); *Emlékbeszéd Kőrösi Csoma Sándor felett. Elmondá a' [a] M. T. Társaságnak [Magyar Tudós Társaságnak] 1843. oct. [október] 8. tartatott közgyűlésén b. [báró] Eötvös József*. Pest, Hartleben Konrád Adolf, 1843. 31; *Éljen az egyenlőség! Vigjáték négy felvonásban*. Pest, k.n., 1844. 82; *A falu jegyzője I-III*. Pest, Hartleben Konrád Adolf-Egyetemi Nyomda, 1845. (4), 312; (4), 375; 315, (5); (Egyéb kiadásai: 1865, 1881, 1901, 1904, 1911, 1923, 1928, 1930 u., 1937, 1941, 1944, 1950, 1955, 1959, 1960, 1962, 1965, 1967, 1969, 1971, 1972, 1973, 1974, 1978, 1981, 1992, 1995, 2000, 2006, 2007, 2009, 2012); *Die Dorfnotar I-III*. Übersetzt von Johann Mailáth. Leipzig, Conrad Adolf Hartleben, 1846. 636. Belletristisches Lese-Cabinet der neuesten und besten Romane aller Nationen 1-3.; (Egyéb kiadásai: 1872, 1877k., 1890k., 1893); *The village notary. A romance of Hungarian life I-III*. Transl. by Otto Wenckstern. London, Longman-Brown, 1850. 431; *Notaryusz. Przełożona z języka Węgierskiego na Polski przez Jana Dobrozańskiego*. Warszawa, Natanson, 1855. 575; (Elvileg létezik egy Veronában, 1855-ben kiadott, Helfy Ignác által készített olasz fordítás, ennek nem akadtam a nyomára); *Dedinsky notár. Preložit a poznámky sprác: Julius Albrecht*. Bratislava, Vydav krásnej literatúry, 1959. 730; *Notarul si banditul. Preluclat: Theochar Alexi*. Brasov, Alexi, 1894. 550; (Újabb román kiadása: Bucuresti, ESPL, 1960. 565); *Sel'skij notarius. Perv.: E. Malyhina*. Moskva, Hudožnaja Literatura, 1981. 605.; *Magyarország 1514-ben. Regény I-III*. Pest, Hartleben Konrád Adolf, 1845. 312, ?, 315. (Egyéb kiadásai: 1847, 1873-1874, 1884, 1886, 1891-1894, 1892, 1901. 1901-1903, 1902, 1904, 1910, 1928, 1929, 1932, 1937, 1942, 1943, 1944, 1948, 1952, 1962, 1969, 1971, 1972, 1974, 1978, 2006, 2007, 2010 [elektronikus kiadás], 2022 [elektronikus kiadás]); *Der Bauernkrieg in Ungarn. Historische Roman. Aus dem Ungarischen übersetzt von A. [Adolf] Dux*. Pest, Conrad Adolf Hartleben, 1850. vi, 288, 351, 294; *Pod Dózovou zászavou. Uhorsko roku 1514*. [Preložit: Vojtech Siro]. Bratislava, Tartan, 1951. 578.; *Aufstand der Kreuzfahrer. Historischer Roman. Übersetzt von Ita Szent-Iványi*. [Mit einem Nachwort von Günter Vogler]. Budapest-Berlin, Corvina-Rütten und Loenig, 1976. 747.; *Reform*. Lipcse, Franz Karl Köhler-Bernhard Tauchnitz, 1846. (6), 297, (1); *Die Reform in Ungarn. Aus dem Ungarischen des Freiherren Joseph Eötvös. Aus dem Ungarischen übersetzt von Dr. H...* [beazonosíthatatlan fordító]. Leipzig, Karl Franz Köhler-Bernhard Tauchnitz, 1846. (4), 247; *Ueber die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Oesterreich*. (A szerző nevének feltüntetése nélkül). Pest, Conrad Adolf Hartleben, 1850. 148.; (Második kiadás: Pest, Hartleben Konrád Adolf, 1851 – a szerző nevének feltüntetésével megjelent kiadás); *Der Einfluss der herrschenden Ideen des 19. Jahrhunderts auf den Staat I-II*. Wien – Leipzig, Moritz Friedrich Jasper-Eduard Hügel-Friedrich Manz-Friedrich Arnold Brockhaus, 1851-1854a. xiv, 448; xii, 550; *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása [befolyása] az álladalomra I-II*. [A német eredetiből fordította Csengery Antal, a magyar szöveget a német alapján stilizálta Szalay László]. Bécs-Pest, Moritz Friedrich Jasper-Eduard Hügel-Friedrich Manz-Emich Gusztáv, 1851-1854b. iv, 471, (1); iii, 587 [Az első kötetet Bécsben Moritz Friedrich Jasper, Eduard Hügel, és Friedrich Manz adta

ki, a második kötetet pedig Pesten Emich Gusztáv. 1854-ben Emich megjelentette az első kötetet is, a bécsi kiadással azonos kollációban]; *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra I.-II.* [A német eredetiből fordította Csengery Antal, a magyar szöveget a német alapján stilizálta Szalay László]. Pest, Ráth Mór, 1870-1871. 538, (2); 744; *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra I.-II.* (S.a.r., jav., jegyz., utószó: Oltványi Ambrus). Budapest, Magyar Helikon, 1981. 477, (1), (4); 646, (12); *The dominant ideas of the nineteenth century and their impact on the State I. Diagnosis. II. Remedy* (Transl., ed., annot., intr. essay: D. Mervyn Jones). Boulder (Colo.) – Highland Lakes (New Jersey), Columbia University Press, 1996-1998. (2), v, 626. East European monographs No. 463-464.; Atlantic studies on society in change No. 87-88. [A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra angol fordítása a német eredetiből]; *A nők. Regény I-II.* Pest, Heckenast Gusztáv, 1857. 350, 376. (Egyéb kiadásai: 1862, 1885, 1890, 1891, 1894, 1901-1903, 1902, 1905, 1929, 1932, 1937, 1939, 1940, 1973, 1999, 2007, 2009, 2010 [elektronikus kiadás], 2012 [elektronikus kiadás]); *Die Schwestern. Roman I-II. Aus dem Ungarischen übersetzt von Adolf Dux.* Pest, Gustav Emich, 1858. vi, 663.; *Elbeszélések.* [A molnárlány. Beszély. Egy tót leány az Alföldön. Beszély. Téli vásár. Elbeszélés.] Pest, Heckenast Gusztáv, 1858. 202, (1); *Die Garantien der Macht und Einheit Österreichs.* Leipzig, Friedrich Arnold Brockhaus, 1859. v., 218. (Ugyanabban az évben, ugyanott még három kiadása jelent meg); *Die Sonderstellung Ungarns vom Standpunkte der Einheit Deutschlands.* Leipzig, Friedrich Arnold Brockhaus, 1860. (1), 98; *Emlékbeszéd gr. [gróf] Széchenyi István felett.* Pest, MTA, 1860. 60; (Németül ugyanott, 1860); *Magyarország különállása Németország egységének szempontjából. Egy magyar államférfiútól. Németből fordította Toldy István.* Buda-Pest, Emich Gusztáv, 1861. 122; *Felelet b. [báró] Kemény Gábor néhány [néhány] szavára.* Pest, Ráth Mór, 1860. 41; *1861. máj. [május] 17-én tartott országgyűlési beszéde.* Pest, Szerző, 1861. 25. (Németül ugyanott); *Gyöngysorok b. [báró] Eötvös József összes szépirodalmi műveiből, füzte Vachott Sándorné.* Pest, Heckenast Gusztáv, 1861. 414; *Gondolatok.* Pest, Ráth Mór, 1864. (6), 336. (Egyéb kiadásai: 1874, 1881, 1884, 1886, 1891, 1894, 1901-1903, 1902, 1903, 1907, 1908, 1934, 1941, 1977, 1986, 1999, 2010. Németül: 1864, 1878); *A nemzetiségi kérdés.* Pest, Ráth Mór, 1865. 158; (Egyéb kiadásai: 1892, 1893, 2012 [elektronikus kiadás]); *Die Nationalitäten-Frage. Aus dem Ungarischen übersetzt von Max Falk.* Pest, Moritz Ráth, 1865. x, 192; (Egyéb kiadásai: 1888, 1903, 2009, 2011, 2012 [elektronikus kiadás]); *Magyar írók és államférfiak. Bárány Eötvös József emlékbeszédei.* [Emlékbeszédek: Kölcsey Ferenc, Kőrösi-Csoma Sándor, Gróf Dessewffy József, Vörösmarty Mihály, Kazinczy Ferenc, Gróf Széchenyi István, Reguly Antal, Szalay László; Gróf Dessewffy Emil. Elnöki megnyitó beszédek I-X. I. Kisfaludy Sándor tiszteletére. II. Az Erdélyi Múzeum megnyitása ünnepén. III. A magyar írók segélyegylete alakító közgyűlésén. IV. A Kisfaludy Társaság XII. közgyűlésén. V. A Kisfaludy Társaság XIII. közgyűlésén. VI. A magyar orvosok és természetvizsgálók IX. közgyűlésén. VII. A Kisfaludy Társaság XIV. közgyűlésén. VIII. A Kisfaludy Társaság XV. közgyűlésén. IX. A Kisfaludy Társaság XXVII. közgyűlésén. X. A Kisfaludy Társaság XXVIII. közgyűlésén.] Pest, Ráth Mór, 1868. 333; *B. [Báró] Eötvös József költeményei.* Budapest, Ráth Mór, 1869. 92. (Egyéb kiadásai: 1871 [Székely Bertalan és Lotz Károly rajzaival], 1890, 1893, 1894, 1895, 2021); *Emlékbeszéd Szalay László [az MTA rendes tagja] fölött. A Magyar Tudományos Akadémia Évkönyvei XI. (1864-1869) 5. kötet.* Budapest, MTA, 1876. 20–42.; *A Vallás- és közoktat. [közoktatási] m. k. [magyar királyi] miniszternek az országgyűlés elé terjesztett jelentése a népiskolai közoktatás állapotáról I-II.* Buda, Egyetemi Nyomda, 1870-1871. 110; *Für den Glanz des Hauses. Nach einem unvollendeten Romane des Verf. bearbeitet und ergänzt von Adolf Dux.* Wien-Leipzig-Pest, Conrad Adolf Hartleben, 1873. 160; *Eötvös József elbeszélései. Egy gazdasszony levelei. Regénytörödékek.* [A Für den Glanz

des Hauses magyar szövege]. Budapest, Ráth Mór, 1892. 120; *Báró Eötvös József beszédei I.* Budapest, Ráth Mór, 1875. 456. (Egyéb kiadásai: 1886 [*Emlék- és ünnepi beszédek* címmel], 1894 [két kötetben]); *A zsidók emancipációja.* Budapest, Ráth Mór, 1892. 77.; *B. [Báró] Eötvös József összes munkái I. Gondolatok (1891) II. Magyarország 1514-ben. Regény I. (1892) III. Magyarország 1514-ben. Regény II. (1892) IV. A nők. Regény I-II. (1890) V. Költemények. Elbeszélések. Éljen az egyenlőség! I-II. (1892) VI. Emlékbeszédek (1893) VII. A Karthausi (1892) VIII. A falu jegyzője. Regény I. (1892) IX. A falu jegyzője. Regény II. (1891) X. A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra I. (1885) XI. A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra II. (1885) XII. A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra (1886) XIII. Beszédei [I.] 1840. február-1867. március (1886) XIV. Beszédei [II.] (1886) Budapest, Ráth Mór, 1885-1893. iv, 475; 301, 331, 282; 552; 294, 315; 381; vi, 393, (3); (2), iv, 380; (2), iv, 464; Első kiadás. (A tervezett XV. és XVI. kötet, amelyek a *Vegyes társadalmi és politikai munkák* témakört tartalmazta volna, nem látott napvilágot); *B. [Báró] Eötvös József összes munkái I. Gondolatok (1894) II. Magyarország 1514-ben. Regény I. (1892) III. Magyarország 1514-ben. Regény II. (1892) IV. Magyarország 1514-ben. Regény (1892) V. A nők. Regény (1894) VI. Költemények, elbeszélések, színművek [I.] (1894) VII. Költemények, elbeszélések, színművek [II.] (1894) VIII. Emlék- és ünnepi beszédei (1893) IX. A falu jegyzője. Regény I. (1891) X. A falu jegyzője. Regény II. (1891) XI. A falu jegyzője. Regény III. (1892) XII. A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra I. (1891) XIII. A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra II. (1891) XIV. A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra III. (1894) XV. Politikai beszédek (1894) XVI. Politikai beszédek (1894) Budapest, Ráth Mór-Aufrecht és Goldschmidt, 1891-1894. iv, 476, iv; x, 301; iv, 301; iv, 282; 585; vi, 292; iv, 301; ii, 381; 252, 294; iv, 328; iv, 288; ii, 290; 393, 380, 464; 2, 459; vi, 369. Második kiadás; *B. [Báró] Eötvös József összes munkái I. A Karthausi II-III. A falu jegyzője I-II. IV-V. Magyarország 1514-ben I-II. VI. A nők VII. Elbeszélések VIII-IX-X. Beszédek I-III. XI. Kelet népe és Pesti Hírlap/Reform XII. Tanulmányok XIII-XIV-XV. A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra I-III. XVI. A nemzetiségi kérdés XVII. Kiseb politikai cikkek XVIII. Költemények, színművek XIX-XX. Gondolatok* Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet-Révai és Salamon Könyvnyomdája, 1901-1911. 520; 858; 862; 510; 460; 1020; 335; 275; 938; 288; 366; 422; 340. Harmadik kiadás; *Eötvös József művei I. Magyarország 1514-ben (1972) 2. A karthausi/Versek/Drámák (1973) 3. A nők/Elbeszélések (1973) 4. A falu jegyzője (1974) 5. Arcképek és programok (1975) 6. Levelek (1976) 7. Kultúra és nevelés (1976) 8. Vallomások és gondolatok (1977) 9. Reform és hazafiság I. 10. Reform és hazafiság II. 11. Reform és hazafiság III. 12. A XIX. század uralkodó eszméi I. 13. A XIX. század uralkodó eszméi II.* Budapest, Magyar Helikon, 1976-1981. 9463. Negyedik kiadás; *Eötvös József levelei Szalay Lászlóhoz.* Bev., jegyz. ell.: Nizsalovszky Endre. S.a.r.: Lukácsy Sándor. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967. 259, 6 t.; *Levelek/Eötvös József.* Szerk., az idegen nyelvű lev. ford., előszó, jegyz.: Oltványi Ambrus. Budapest, Magyar Helikon, 1976. 857; „*Neveljünk polgárokat.*” *Eötvös József levele Dessewffy Józsefhez.* Szerk.: Fenyő István. Budapest, Európa, 1984. 76; *Az élet fája. Eötvös-breviárium.* Vál., szerk.: Némethné Böhm Edit – Frick Mária et al. Baja, Eötvös József Tanítóképző Főiskola, 1988. (2), 83, 6 t.; *Aforizmák/Eötvös József.* Vál., és bev.: Sötér István. Budapest, Eötvös József Emlékbizottság, 1988. 83; *A francia forradalom története/Eötvös József.* Bev., jegyz.: Gángó Gábor. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1990. 308; *Az 1848-iki [1848-i] forradalom története/Müncheni vázlat (1848)* [Szövegkritikai megjegyzésekkel és magyarázó jegyzetekkel]. S.a.r., bev., jegyz.: Gángó Gábor. Budapest, Argumentum Könyvkiadó, 1993. 208.; *Költeményeim.* S.a.r.: Gángó Gábor. Sárospatak, Hernád Kiadó, 2021. 136.; és Gángó Gábor (szerk.) - Völgyesi Orsolya (forráskiad.) - Tóth Kálmán**

(s.a.r.): *Eötvös [József]-levelek I. 1820-as évek - 1848. febr. [február] 28.* Budapest, ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2023. 507.

Felhasznált irodalom

Trefort Ágoston: *B. [Báró] Eötvös József: „A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra” című munkájáról.* Budapest, MTA Könyvkiadóhivatala, 1883. 11. https://real-eod.mtak.hu/2511/1/MTA_ErtekezésekTarsTudKorebol_07_05.pdf (utolsó megtekintés: 2025.06.15.); Id.Szinnyei József: Eötvös József [címszó]. In: Id. Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái II. Caban – Exner.* Budapest, Hornyánszky Viktor, 1893. 1346-1357.; Márkus Dezső (szerk., s.a.r.): *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000-1895 [VIII.] 1836-1868. Millenniumi emlékkiadás.* Budapest, Franklin Társulat, 1896. xxiv, 600. (2); Ferenczi Zoltán: *Báró Eötvös József (1813-1871). Magyar történeti életrajzok.* Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1903. 304, 1 tábla [Eötvös József arcképe acélmetszeten]. https://real-eod.mtak.hu/8936/1/MagyTortEletrajzok_58_EOTVOS_JOZSEF.pdf (utolsó megtekintés: 2025.06.15.); Concha Győző: *Báró Eötvös József állambölcselete és a külföldi kritika.* Budapest, Athenaeum, 1908a 75. Magyar Jogászegylet Könyvkiadó Vállalata I. évfolyam 4. kötet <https://real-eod.mtak.hu/5392/1/000904689.pdf> (utolsó megtekintés: 2025.06.15.); Concha Győző: *Báró Eötvös József és a külföldi kritika.* Harmadik, és utolsó közlemény. *Budapesti Szemle* (1908b) 68. évf. 135. kötet 379. szám 91-113.; Halász Imre: *Báró Eötvös József.* In: Halász Imre: *Egy letűnt nemzedék. Emlékezések a magyar állam kialakulásának újabb korszakából.* Budapest, A „Nyugat” kiadása, 1911. 301-337.; Concha Győző: *Eötvös [József] és [Charles de] Montalembert barátsága.* Adalék a magyar katolikusok autonómiájának kezdeteihez. Budapest, Szent István Társulat, 1922. 333, (1); Pintér Jenő: *Eötvös József.* In: Pintér Jenő: *Pintér Jenő magyar irodalomtörténete. Tudományos rendszerezés VI. A magyar irodalom a XIX. század második harmadában.* Budapest, Stephaneum Nyomda Rt., 1933. 763-764.; Sötér István: *Eötvös József. Kandidátusi [CSc] értekezés.* Budapest, Tudományos Minősítő Bizottság, 1953. 532. [Gépirat, egyoldalasan beírt sokszorosítvány]; Szabó Imre: *A burzsoá állam-és jogbölcselet Magyarországon.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1955. 169-171, 182-183.; Nizsalovszky Endre: *Eötvös József életművének ismeretlen elemei. Szalay Lászlóhoz írt levelei nyomán. (Különlenyomat).* Budapest, Akadémiai Nyomda, 1966. 26; Nizsalovszky Endre: *Eötvös József és a notaperek.* [Különlenyomat az Állam- és Jogtudomány 1967/3. szám 332-344.]. Budapest, Akadémiai Nyomda, 1967. 13; Szabó Imre: *A burzsoá állam-és jogbölcselet Magyarországon.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980. Második kiadás. 152-158, 169-170., 260-263.; Fábrián Ernő: *Az ember szabad lehet. Eötvös József eszmevilága. Kismonográfia.* Kolozsvár, Dacia Könyvkiadó, 1980. 282, (2); Lászlóffy Csaba: *A döntő epizód. (Elbeszélés).* *Alföld* 33. évf. (1982) 8. sz. 25-37.; Toldy (Schedel) Ferenc: [Eötvös József-re vonatkozó részek] In: Toldy (Schedel) Ferenc: *A magyar nemzeti irodalom története. A legrégebb időktől a jelenkorig 1864-1865. Reprint kiadás.* Budapest, 1987. [1864-1865] 314-318., 381-384.; Schlett István: *Eötvös József.* Budapest, Gondolat, 1987. 297, (2); Gaszner Tibor (összeáll.): *A realista regény születése: Eötvös József.* In: Gaszner Tibor (összeáll.): *Népiesség és realizmus a XIX. századi magyar irodalomban.* Budapest, Holnap Kiadó-Alternatív Közgazdasági Gimnázium, 1993. 289-299.; Fenyő István: *Eötvös József, az író.* Budapest-Ercsi, 1994. 70. Ercsi Eötvös Füzetek 2.; Gángó Gábor (szerk., bev. tan., összeáll.): *Eötvös József könyvtára. Die Bibliothek von Joseph Eötvös.* Budapest, Argumentum, 1995. 326; Bényei Miklós: *A filantropiától a liberalizmusig. Eötvös József jogi*

és államtudományi műveltségének forrásai. In: Bényei Miklós: *Eötvös József könyvei és eszméi*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 1996. 39-70.; Bényei Miklós: Kitekintés a világra-Eötvös József világirodalmi olvasmányai. In: Bényei Miklós: *Eötvös József könyvei és eszméi*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 1996. 71-88.; Balázs Mihály: Eötvös József 1813-1871. In: Balázs Mihály: „Hol jártál iskolába?” *Tíz magyar író gyermek- és ifjúkora*. Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 1998. 105-126.; Mezey Barna: Reformpolitika és büntető rendszer. (Eötvös József, és a magyar börtönügy reformja). In: Bihari Mihály-Cieger András (szerk.): „Képzeltetek embert.” *Politikaelméleti tanulmányok Schlett István 60. születésnapjára*. Budapest, Korona Kiadó-ELTE ÁJK Politológiai Tanszék, 1999. 31-43.; Markó László: Eötvös József, br. [szócikk]. In: Balogh Margit-Burucs Kornélia-Hay Diana-Markó László: *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825-2002 I. A-H*. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ-Tudománytár, 2003a. 296-298.; Markó László: Eötvös Loránd, br. [szócikk]. In: Balogh Margit-Burucs Kornélia-Hay Diana-Markó László: *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825-2002 I. A-H*. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ-Tudománytár, 2003b. 298-299.; Markó László: Vécsey Tamás [szócikk]. In: Balogh Margit-Burucs Kornélia-Hay Diana-Markó László: *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825-2002 III. R-Zs*. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ-Tudománytár, 2003c. 1373-1373.; Koi Gyula (2005): Adatok 1800 utáni jogirodalmi könyvkiadásunkhoz. Könyvészetileg ismeretlen nyomtatványok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Kari könyvtárában valamint az ELTE Egyetemi Levéltárában. *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae* 47 (2005) 241-280.; Gángó Gábor: *Eötvös József uralkodó eszméi: kontextus és kritika*. Argumentum-Bibó István Szellemi Műhely, [Budapest], 2006. 350. Argumentum-Bibó István Szellemi Műhely. 351-351. (fülszöveg); Gángó Gábor: Az Uralkodó eszmék „textuális” elemzése. In: Gángó Gábor: *Eötvös József uralkodó eszméi. Kontextus és kritika*. Budapest, Argumentum Kiadó – Bibó István Szellemi Műhely, 2006b. 103-213.; Gángó Gábor: Az Uralkodó eszmék a kritika kontextusában. In: Gángó Gábor: *Eötvös József uralkodó eszméi. Kontextus és kritika*. Budapest, Argumentum Kiadó – Bibó István Szellemi Műhely, 2006c. 251-297.; Czeizel Endre: *Tudósok - gének - tanulságok*. Budapest, Galenus Kiadó, 2006. 466.; Takács Péter: A liberalizmus és a liberális állam eszméje. In: Takács Péter (szerk.): *Államelmélet I.* (Szerzők: Ábrók Ildikó-Bódig Mátyás-Egresi Katalin-Fekete Balázs-Györfi Tamás-H. Szilágyi István-Jakab András-Könczöl Miklós-Paksy Máté-Péteri Zoltán-Rigó Anett-Szabó Miklós-Szigeti Péter-Takács Péter-Tattay Szilárd. Budapest, Szent István Társulat, 2010. 240-270; Takács Péter: Eötvös József „Uralkodó eszméi.” In: Takács Péter: *Államtan. A modern állam és elmélete*. Budapest, Nemzeti Közszerzői Egyetem, 2012. 48-50.; Koi Gyula: [Eötvös Józsefre vonatkozó részek] In: *Évszázadok mezsgyéjén. Négy magyar közigazgatás-tudós útkeresése és életpéldája. Zsoldos Ignác (1803-1885) Récsi Emil (1822-1864) Concha Győző (1846-1933) Magyary Zoltán (1888-1945)*. Budapest, Nemzeti Közszerzői Egyetem, 2013. 30-31., 54-55., 89-90.; Koi Gyula: [Eötvös Józsefre vonatkozó részek] In: Koi Gyula: *A közigazgatás-tudományi nézetek fejlődése. Külföldi hatások a magyar közigazgatási jog és közigazgatástan művelésében a kameralisztika időszakától a Magyary-iskola koráig*. Budapest, Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó, 2014. 213-213.; Szabadfalvi József: Kísérlet az „új magyar jogfilozófia” megteremtésére a 20. század első felében. Budapest, Gondolat Kiadó, 2014. 13-262.; Schlett István: [Eötvös Józsefre vonatkozó részek] In: Schlett István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon 1.* Budapest, Századvég Kiadó, 2018a 404-420., 443-477.; Schlett István: Alkotmányreform és politikai józanság – Eötvös [József] a birodalom és Magyarország közti viszony rendezésének feltételeiről. In: Schlett István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon 1.* Budapest,

Századvég Kiadó, 2018b 543-547.; Schlett István: „Nem aluszunk” – a mérsékelt liberalizmus programjának elméleti megalapozása (Eötvös [József], Kemény [Zsigmond], és Deák [Ferenc] példája). In: Schlett István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon 2.* Budapest, Századvég Kiadó, 2018c 188-190.; Schlett István: [Eötvös Józsefre vonatkozó részek] In: Schlett István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon 2.* Budapest, Századvég Kiadó, 2018d 429-434.; Schlett István: [Eötvös Józsefre vonatkozó részek] In: Schlett István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon [4.] Appendix.* Budapest, Századvég Kiadó, 2018e 125-127., 139-145.; Hamza Gábor: [Eötvös József és Vécsey Tamás kapcsolatára vonatkozó részek]-Vécsey Tamás (1839-1912), a Magyar Tudományos Akadémia rendes és tiszteleti tagja In: Hamza Gábor (szerk.): *Portrék a Magyar Tudományos Akadémia tagjairól I.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2021. 366-375.; Koi Gyula-Gregóczki Etelka-Szabó Ildikó: Jegyzetek *A magyar állam költségvetési joga. Közigazgatási jogi tanulmány* című monográfiához – Magyar királyi kancellária tárgyú xii. jegyzet (Koi Gyula). In: Magyary Zoltán: *A magyar állam költségvetési joga. Közigazgatási jogi tanulmány. Kritikai kiadás.* Sor. szerk.: Patyi András; Szerk.-lekt.: Patyi András; Lekt.: Máthé Gábor; Szerk.: Auer Ádám; Kritikai szövegkiadó [szövegkiadás és szövegkiadói jegyzetek], bev. tan., jegyzékek, mutatók: Koi Gyula; kritikai kiadás [tárgyi jegyzetek]: Koi Gyula-Gregóczki Etelka-Szabó Ildikó. A kiadásért felel: Koltay András rektor. Felelős szerkesztő: Pordány Katalin. Olvasószerkesztő: Szabó Ilse. Korrektor: Tomka Eszter. Tördelőszerkesztő: Tihanyi József. Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. [1923] 198-199.; Koi Gyula-Gregóczki Etelka-Szabó Ildikó: Jegyzetek *A magyar állam költségvetési joga. Közigazgatási jogi tanulmány* című monográfiához – Lónyay Menyhért tárgyú lxvii. jegyzet (Koi Gyula). In: Magyary Zoltán: *A magyar állam költségvetési joga. Közigazgatási jogi tanulmány. Kritikai kiadás.* . Sor. szerk.: Patyi András; Szerk.-lekt.: Patyi András; Lekt.: Máthé Gábor; Szerk.: Auer Ádám; Kritikai szövegkiadó [szövegkiadás és szövegkiadói jegyzetek], bev. tan., jegyzékek, mutatók: Koi Gyula; kritikai kiadás [tárgyi jegyzetek]: Koi Gyula-Gregóczki Etelka-Szabó Ildikó. A kiadásért felel: Koltay András rektor. Felelős szerkesztő: Pordány Katalin. Olvasószerkesztő: Szabó Ilse. Korrektor: Tomka Eszter. Tördelőszerkesztő: Tihanyi József. Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021b. [1923] 216-216.; Koi Gyula: Schlett István pályaképe. In: Koi Gyula-Hőnich Henrik-Nagy Ágoston-Sáfrán József: Meglátások Schlett István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon* című monográfiájának négy kötetes legújabb kiadásáról I. *Polgári Szemle* 17. évf. (2021) 4-6. sz. 275-277.; Koi Gyula: Az Appendixkötet tartalmiságának egyes elemei. In: Koi Gyula-Pető Zoltán: Meglátások Schlett István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon* című monográfiájának négy kötetes legújabb kiadásáról II. *Polgári Szemle* 18. évf. (2022) 1-3. sz. 360-363.; Gángó Gábor: Irodalmi nyelvvédelem és modern tudományosság között [Eötvös József]. In: Szilágyi Adrienn (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia elnökei és főtítkárai.* Budapest, HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2023. 44-53. https://mta200.hu/data/dokumentumok/kiadvanyok/baro_eotvos_jozsef.pdf (utolsó megtekintés: 2025.06.15.); Molnár Attila Károly: Eötvös József államtudománya. In: Hatos Pál-Hörcher Ferenc-Tóth Kálmán (szerk.): *Eötvös 150. Szabadság, művelődés, polgárság. Tanulmányok báró Eötvös József halálának 150. évfordulójára.* Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 27-45. és Szabadfalvi József: [Eötvös Józsefre vonatkozó részek] In: Szabadfalvi József: *A magyar jogbölcseleti gondolkodás története.* Budapest, Gondolat Kiadó, 2024. 44-44., 63-63.

Koi Gyula PhD

Tudományos főmunkatárs; vezető kutató;
tudományos munkatárs

Nemzeti Közszolgálati Egyetem (NKE) Államtudományi és
Nemzetközi Tanulmányok Kar; Pécsi Tudományegyetem (PTE) Állam-
és Jogtudományi Kar; HUN-REN Társadalomtudományi
Kutatóközpont Jogtudományi Intézet

E-mail: Koi.Gyula@uni-nke.hu